

Pospíšil, Ivo

Úvodem

In: Pospíšil, Ivo. *Kapitoly z ruské klasické literatury : (nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 5-9

ISBN 978-80-210-7277-0; ISBN 978-80-210-7280-0 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131631>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Úvodem

Je velkým dluhem české literárněvědné slavistiky, že nebyla schopna velkých literárně-historických syntéz, snad kromě sféry české a slovenské literatury. Důvodů bylo několik. Jedním z nich, i když podle mého soudu tím nikoli nejvýznamnějším, byla nemožnost vzít od jisté doby (1948–1989) v úvahu celý korpus textů z důvodu ideologických zákazů. Pokud se literární vědci zabývali vývojem slovanských literatur, většinou to byla starší období. Tak tomu je v případě ruské literatury, kde před rokem 1989 sice vznikly různé pokusy o deskripci nového vývoje, ale nebyly vydařené nejen proto, že se nemohly zabývat těmi nebo oněmi spisovateli, kteří byli pro vládnoucí kruhy nepřijatelní nebo emigrovali, ale protože neměly obecnější dimenzi; byly to spíše přehledy nebo popisy vývoje z jednoho nebo několika zorných úhlů. Vznikly lexikografická díla a příručky na velmi dobré úrovni, i když kvalitativně nevyrovnané. Jistěže na sklonku 80. let 20. století se některé slovanské literatury ocitly i v slovníkových příručkách obecnějšího typu, jako byl např. *Slovník světových literárních děl* (1989). Jen pro úplnost: nejnovější skutečné dějiny polské literatury jsou z roku 1953 (Karel Krejčí), když nepočítáme překlad díla Poláka Aleksandra Brücknera z počátku minulého století. Podobně jsme na tom i u jiných slovanských literatur, i když tu snahy bylo více, zejména z pera Franka Wollmana a později Ivana Dorovského.¹

Dějiny ruské literatury v pravém slova smyslu také nemáme, když nepočítáme první české dějiny kompilační z pera A. G. Stina, resp. Aloise Augustina Vrzala (1864–1930),

1 Viz např. K. Krejčí: *Dějiny polské literatury*. Čs. spisovatel, Praha 1953. A. Brückner: *Dějiny literatury polské*. Jan Laichter, V Praze 1906. *Slovník světových literárních děl I–II*. Red. Vladimír Macura. Odeon, Praha 1989. F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Orbis, Praha 1928. Kritická reedice: Frank Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Středoevropským centrem slovanských studií a Slavistickou společností Franka Wollmana. Red.: Eva Niklesová, redakční spolupráce: Natálie Čuvelva. 2. vyd. (1. vyd. 1928). TRIBUN EU, Brno 2012. Něm. překlad: Frank Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. I. Dorovský: *Dramatické umění jižních Slovanů*. Masarykova univerzita, Brno 1995. Autor věnoval slovanským a jihoslovanským literaturám řadu dalších historických a teoretických prací, v širším pojetí např. fundamentální práci *České země a Balkán*. Brno 1974; další se zabývaly z komparativního hlediska spíše jen literaturou a kulturou, mj. *Balkán a Mediterán*. Brno 1997; *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno 2004; *Slované a Evropa*. Brno 2000; *Slovanské literatury a dnešek*. Brno 2007 aj. Kromě toho tu jsou jeho dílčí monografie o jihoslovanských autorech, srovnávací monografie a speciální knižní a časopisecké studie zejména o makedonské, bulharské, charvátské a srbské literatuře a edice a klíčový autorský podíl na *Slovníku slovanských spisovatelů* (Brno 1984, spolu s M. Mikuláškem, J. Pelikánem a I. Pospíšilem), *Slovníku spisovatelů: Bulharsko* (Odeon, Praha 1978), *Slovníku balkánských spisovatelů* (LIBRI, Praha 2001) a d.

z konce 19. století, čtyřdílný opus magnum Josefa Jiráka nebo skripta Bohumila Matheisia vydaná a doplněná Jiřím Fraňkem a jeho žáky a další příručky z klasické i moderní literatury, také sovětského období, klasickou literaturu z pera Radegasta Parolka a Jiřího Honzíka, dílo, jež nejvíce snese označení „dějiny“.² Po roce 1989 vznikla řada příruček zpracovávajících dílčí tematiku (nepočítám k nim monografie, soubory studií věnované např. poezii, povídce, románu a jednotlivým autorům), z nichž se svým rozpětím a historickým rázem vymyká velmi dobrá Ruská moderní literatura Milana Hraly.³ K ní si v rámci tohoto úvodu dovoluji několik poznámek, neboť představuje skutečné literární dějiny zatím nejnovější vývojové fáze ruské literatury, již klasická literatura předchází.

Kdo nikdy nepsal nebo nenapsal jakýkoli historický přehled literatury nebo slovník spisovatelů či literárních děl, neřku-li skutečné dějiny, nemůže vědět, o jak obtížný úkol jde. Kdysi jsem si pro sebe, ale také pro potřeby jednoho slovníku, jednoho článku a jednoho posouzení formuloval zkusmo několik kritérií pro to, co má být do takových dějin zařazeno:

1) Estetické kritérium. Mělo by být zcela základním a určujícím, ale jednak se v zejména v populárních edicích jen těžce rozsáhleji uplatňuje, jednak zvláště v případě ruské literatury, šířeji slovanských literatur, je vymezováno poněkud jinak, nebo průběžně zatlačováno dalšími faktory – dívat se na ruskou literaturu jen z hlediska estetického nelze již kvůli jejímu dlouhodobému polyfunkčnímu zatížení a také z toho hlediska, že zvláštnosti ruské literatury, zejména z výrazněná funkce eticko-didaktická, jsou často pokládány za hlavní distinktivní znak ruské literatury jako celku a dokonce v jistém smyslu za její transformovanou estetickou hodnotu. 2) Kritérium vývojového poetologického impulsu. Zde se setkáváme s problémem, které autory a která díla budeme pokládat z hlediska delšího vývoje za nosné a budeme je zdůrazňovat; v případě nynějšího vývoje jde v podstatě o futurologickou extrapolaci, tedy o odhad dalšího vývoje. Stává se, že nejen literárněhistorická kompendia, ale také antologie dobové literatury mohou výborně uspět nebo naopak se mohou stát příklady naprostého selhání prognostických schopností autora nebo autorů. 3) Relativizační kritérium vyjadřuje hodnotovou změnu vzhledem k charakteru národní literatury a jejích vlastních hodnot: to, co by nebylo možné uvést jako obecně přijatelnou hodnotu, je nutné uvést vzhledem k tomuto faktoru, tedy ve vztahu k národnímu společenství: tento faktor musíme ve slovanských literaturách obecně brát vždy v úvahu. 4) Reprezentační kritérium nabádá k vyrovnanosti kompendia ve smyslu přiměřeného a rovnoměrného zastoupení směrů, tendencí a poetik: vychází z primárně naučného a informativního charakteru kompendia a vede k větší objektivitě tím, že pokrývá i jevy, které by jinak autor nebo autoři nebrali tak silně v úvahu. 5) Komparativně vztahové kritérium

2 Mýlí se však R. Parolek ve svých memoárech, že jeho a Honzíkova Ruská klasická literatura vyšla bez jmen autorů. In: R. Parolek: *Kruté i krásné dvacáté století. Memoárová mozaika v pěti dílech.* Edice Paměť. Academia, Praha 2013, s. 234.

3 Milan Hrala: *Ruská moderní literatura 1890–2000.* Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 2007.

vyjadřuje vztah dané literatury nebo literatur k přijímajícímu prostředí, v daném případě slovenskému nebo českému. Je třeba, aby se zohlednila popularita toho kterého autora nebo díla nebo význam překladu pro recipující národní literaturu apod. 6) Národně politické kritérium vyjadřuje všeobecně přijatelné nebo dokonce morálně závazné požadavky národního společenství vůči autorům kompendia; pohled na vlastní národní literatury a jejich společenské začlenění je jiný než pohled ze strany, např. český. 7) Individuálně tendenční kritérium ukazuje na subjektivní preference, záliby a vkusy autora nebo autorů, které ovlivňují výběr literárních jevů a jejich proporce: projevilo se i v řadě slovníků vydávaných nyní pražským nakladatelstvím LIBRI, např. v Slovníku českých nebo Slovníku slovenských spisovatelů, zejména s ohledem na předpřevratové poměry (před rokem 1989), na politickou pozici spisovatelů a jejich poetiku. 8) Kritérium časové perspektivy vyjadřuje proporce minulosti a současnosti.

Právě Hralova *Ruská moderní literatura*, snad jako jediná mezi knihami svého druhu, bere v podstatě všechna tato kritéria v úvahu, nezveličuje ruská specifika, ale na druhé straně se zase nesnaží Rusko poměřovat našimi kritérii. Nicméně, jak již řečeno, tematicky stojí až na konci ruské klasiky, kterou probírá sumárně, zatímco její těžiště spočívá naopak v literatuře konce 19. a v celém 20. století, jež se v době psaní knihy vlastně uzavřelo.

Silným a současně i slabým místem české rusistiky je její zřetelná politologická či přímo politická orientace: když nahlédneme například na produkci pražské rusistiky v rozpětí od 50. let 20. století po současnost, je tato tendence zřetelná, i když politická proudění, na něž reaguje a které afirmuje nebo neguje, jsou různá, většinou protikladná – a to trvá v podstatě dodnes; ideové preference se však přece jen více prosazují skrze filozoficko-esteticko-poetologické výkladové bloky. V tomto smyslu je Hralova kniha součástí těchto tendencí, ale také se jim vymyká: rozhodně není konjunkturální, je seriózní, její autor je uvážlivý, neukvapuje se s předčasnými závěry, nechává často za sebe hovořit jiné a již tím, že ten či onen citát vybere nebo jej nějak komentuje, dává nepřímě najevo svůj názor: v naratologii se tomu říká „nepřímá objektivizace vyprávěčova subjektu“. Neřekl bych, že jde o přílišnou opatrnost: jde o vědomí odpovědnosti k tradici, k materiálu i koncepci, již vytváří, neboť je zbytečné přílišným radikalismem a neuvážeností nebo naopak konzervatismem deformovat explikovaný vývoj.

Kruciálním bodem každých dějin je periodizace: hlavní ukotvení je tu personálně směrové, a to zvláště pro první polovinu 20. století: personálně propojená směrovost je pak často nahrazována tituly jako *Zpět ke kořenům* nebo *Konec – a znovu začátek*, uvnitř pak tematologickým anebo druhově tematologickým dělením. Často uměle vytvářený předěl mezi ruskou klasikou a modernou překonává Hrala zcela přirozeně tím, že ve vstupním výkladu jde poměrně hluboko do minulosti, vlastně až k staroruským textům, byť jen obrysově. To je správné, jinak vývojovou kontinuitu čtenář nepochopí. Ostatně někdy se o ruské literatuře 20. století hovoří také jako o jednom velkém palimpsestu, pod nímž

ovšem prosvítá celá ruská literatura 11.–19. století: aniž bych chtěl generalizovat, myslím, že to do značné míry o ruské literatuře více než po jiné platí doslova.

Skoro stostránková Hralova hutná sonda do ruské literatury „předmoderní“ či „protomoderní“ je založena spíše na deskripci tematické a nezřídka autor parafrázuje – v případě děl epických – jejich syžet. Není to na škodu, ale někdy tu unikají právě ty hlubinné, „palimpsestické“ souvislosti, které z ruské literatury činí jeden velký neustále modelovaný melting pot.⁴ Jde totiž o to, že nejen literární tradice spoluvytvářela literaturu klasickou i moderní, ale také že jí byla zpětně modelována, tedy, že například staroruská literatura tak, jak ji dnes známe, byla vlastně „vytvořena“ až ve 20. století. V jistém smyslu nám pak uniká, jaké byly vlastně klasické kořeny ruské moderny, ruské modernity nebo modernismu – mezi tím bychom měli asi diferencovat, když se za ruského postmodernistu někdy pokládá již A. S. Puškin – to by tu mělo být reliéfněji zdůrazněno, neboť se to odehrávalo v poezii, próze i dramatu na bázi proslulé ruské „nepravdivosti“, toho, co jsme jinde a mnohokrát nazvali prae-post paradox (efekt):⁵ koncepce moderní prózy formulovaná N. M. Karamzinem a hlavně A. S. Puškinem a jinak N. V. Gogolem, podoba shakespearovských „bitter comedies“ u A. S. Gribojedova, A. S. Puškina a N. V. Gogola, reflexivní poezie K. N. Batjuškova, J. A. Boratynského, A. S. Puškina, F. I. Tjutčeva aj. Narativní způsoby pěstované F. V. Bulgarinem a po něm N. S. Leskovem by také neměly být opomenuty, právě na nich stála ruská moderní próza první třetiny 20. století: všichni tito autoři zde přirozeně jsou, ale tato souvislost přesto může být málo zřetelná. Neboť literatura žije nejen politikou, směnami vládnoucích garnitur a syžetovými okruhy, které je reflektují, ale také vnitřním poetologickým pnutím, skrytým, „intrinsic“, jež je relativně stabilní a hlavně imanentní. Právem tu jsou proto poměrně podrobně probíráni N. M. Karamzin a V. A. Žukovskij.

Nicméně Hralova *Ruská moderní literatura* je – po letech nuceného půstu a nyní za již takřka explozivního zájmu o vše ruské – počátkem seriózního pohledu na jev, který je nejen světový, ale především výsostně evropský. Snad se časem dočkáme i nových dějin ruské literatury z pera mladé generace nebo vznikne dílo jako produkt mezigenerační spolupráce – to by bylo ještě cennější. Nicméně i toto skvělé dílo pokrývá jen jedno období a tvoří vlastně jakýsi druhý díl publikace Parolkovy a Honzíkovy.

4 Viz I. Pospíšil: Slovo o pluku Igorově v kontextu současných významů: Keenanova hypotéza a její souvislosti (K pokusu o „nové řešení“ dávného problému původu Slova o pluku Igorově). Památce prof. Romana Mrázka. *Slavica Slovaca*, roč. 42, 2007, č. 1, s. 37–48. Týž: К вопросу о характере древнерусской литературы (Несколько замечаний о структуре, концепции, моделировании и Слове о полку Игореве), Sb. z konference k jubileu prof. Lucjana Suchanka, Kraków, v tisku.

5 Viz mj. tyto naše studie: *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. *Zagadnienia rodzajów literackich*, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84), Łódź 1999, s. 25–47. *Russkaja literatura: stabil'nost' i labil'nost' koncepcij*. *Rossica Olomucensia XLIV* (za rok 2005), 1. část. *Ročenka Katedry slavistiky na Filozofické fakultě University Palackého, Olomouc 2006*, s. 43–53.

Zde se, že v tomto – jako v mnoha dalších věcech – nás předstihli v poslední době agilní Slováci, ale vypadá to, že ani jejich kolektivní opus magnum nepřesahuje podstatně rozměr hlouběji koncipovaného přehledu; často jde pouze o fragmenty vývoje.⁶ Podobně byly koncipovány dílčí pohledy na ruskou literaturu v minulosti, jak již uvedeno.⁷ Dějiny literatury však musí být svého druhu „filozofii“ národní literatury, osobitým pohledem z pozice literární vědy, ale také recipující národní kultury, z jejichž zkušeností vychází, tedy v tomto případě českým a v jeho rámci třeba i moravským pohledem na jiné národní literatury, včetně ruské. Tyto dějiny by měly být původní, měly by vycházet z dosavadního delšího autorova bádání a jeho doložené textace.

Tento text nepřesahuje rozměr „pohledů“ a „přehledů“, ale snaží se současně vidět ruskou literaturu klasického období poněkud jinak. Představuje tedy sice pouhý sondážní přehled („kapitoly“), ale může být takto i metodologickým a výkladovým východiskem většího, zevrubnějšího, snad i hlubšího projektu.

6 Ruská literatúra 18. – 21. storočia. Literárny proces v kultúrno-historických súvislostiach, Bratislava 2013.

7 J. Ljackij: Historický přehled ruské literatury. Slovanský ústav, Praha 1937. A. Vrzal: Nábožensko-mravní otázky v krásném písemnictví ruském. „Hlídka“ 1912. A. Vrzal: Historie literatury ruské XIX. století dle Al. M. Skabičevského a jiných literárních historikův i kritikův upravil A. G. Stín. Šašek a Frgal, Velké Meziříčí 1891–1897. J. Jirásek: Jirásek, Josef: Přehledné dějiny literatury ruské. Josef Stejskal v Brně, Miroslav Stejskal v Praze 1945, 1946. R. Parolek – J. Honzík: Ruská klasická literatura. Svoboda, Praha 1977.

